

Ernest Mandel:

De lange bølgene i den kapitalistiske utviklingen

I 1964, under høydepunktet på etterkrigstidens økonomiske oppgang, skrev Ernest Mandel i *Socialist Register*: "...det ser ut til at verdenskapitalismen i 1940 gikk inn i en ny lang bølge med akselerert vekst som sannsynligvis vil fortsette inn i siste halvdel av 60-årene. Alle viktige tegn peker mot denne slutningen."

På den tid feiret de borgerlige økonomene den "nyklassiske syntesens" tilsynelatende suksess. Denne "syntesen" ga oppskriften på hvordan økonomiske kriser i kapitalismen skulle unngås for all fremtid. En av profesjonens fremste guruer, nobelprisvinneren Paul Samuelson, formulerte den slik: "Ved riktig bruk av penge- og skattepolitikken kan nasjonene i dag bekjempe massearbeidsløshets- og inflasjonsposten med suksess. Med rimelig stabil full sysselsetting som et mulig mål, kan den moderne økonomen anvende en 'nyklassisk syntese' basert på en kombinasjon av de moderne (keynske Red.) prinsippene for inntektsbestemmelsen og de klassiske sannhetene (om "ressursfordelingen". Red.)."

Økonomi-profesjonens tilsynelatende medgang midt i 60-årene var vel en grunn til at de verken gad registrere eller latterliggjøre Mandels prognose. Selv de fleste økonomer som kalte seg marxister, hadde lite til overs for hans "dogmatiske" fastholdelse på at periodiske tilbakefall til økonomiske kriser er fast innebygget i kapitalismen. Men Mandel pekte på nye "viktige tegn" som han mente støttet opp under hans forutsigelse. Under den siste intense boomen i etterkrigstidens oppgang, i 1972, skrev han: "i dag (skulle vi) være kommet inn i en andre fase av den 'lange bølge' som oppsto med den annen verdenskrig, en fase kjennetegnet av nedadgående kapitalakkumulasjon." (*Seinkapitalismen*, norsk utg. Gyldendal 1976, s. 105.)

Artikkelen vi trykker her, sto opprinnelig i tidsskriftet *Futures*, august 1981. Copyright by IPC Business Press 1981.

Redaksjonen

Det er fornøytelig at de lange bølgene i den kapitalistiske utviklingen ikke bare produserer lange bølger i troverdigheten til teorier om lange bølger, men også ytterligere lange bølger i disse teoriene selv.

På midten av 60-tallet var vi nokså alene om å forutsi at den langvarige etterkrigsboomen ville ta slutt ved utgangen av dette ti-året, og at en ny lang bølge med en depressiv grunntone ville bli innledet¹. En overveldende majoritet av økonomer var av en annen oppfatning. De argumenterte enten for at et slikt skifte ikke ville finne sted fordi keynesianske og ny-keynesianske teknikker hadde overvunnet systemets tilbøyeligheter til å skape langvarige depresjoner; eller, i den utstrekning de var henfalte til den klassiske ny-liberale skole, særlig i dens monetaristiske variant, mente de at den lange oppgangsperioden ville ta slutt utelukkende på grunn av inflasjonen. Dette gjorde de uten i det hele tatt å prøve å knytte denne prognosen til en analyse av hva som hadde foregått i den kapitalistiske økonomien fra krigene i forbindelse med den franske revolusjonen og fram til den annen verdenskrig.

Siden begynnelsen på 70-tallet har denne situasjonen endret seg radikalt. Vi har sett at troverdigheten til teorier om lange bølger, som hadde falt nesten til null i løpet av de foregående tiårene, steg dramatisk på samme måte som den hadde gjort i mellomkrigstiden - og av tilsvarende årsaker. Når virkeligheten stirrer deg i ansiktet i stedet for at du er nødt til å grave etter den under framtreddens overflate, er det vanskelig å fortsette å mene at dens eksistens forblir ubevist. Dermed har profesjonens presteskaper i tur og orden sluttet seg til den økende skare av tilhengere av teorien om lange bølger. Paul Samuelson er den siste i en stadig voksende rekke².

I all denne utvilsomt fruktbare tummel forblir likevel det virkelige problemet i det store og hele uløst blant de fleste akademiske og profesjonelle økonomer. Ofte blir det så tilslørt at det ikke engang blir stilt. Spørsmålet er ikke bare å finne alle slags statistiske korrelasjoner mellom de sykliske og anti-sykliske fenomener som opererer innenfor en tidshorisont som omfatter flere vanlige konjunktursykler. Slike oppdagelser er selvsagt nyttige, og når de er blitt seriøst belagt med empiriske data, må de integreres i en mer fullstendig utviklet teori om de lange bølgene i den kapitalistiske økonomiens historie. Men de kan ikke, i seg selv, *forklare* hvorfor en depressiv lang bølge på et gitt tidspunkt slår over i en ekspansiv, og omvendt.

En slik forklaring kan bare bli bygget opp rundt *kausale* sammenhenger som må finne sin plass innenfor rammene av en generell

teori om hvordan kapitalismen fungerer som system (marxister ville si: den kapitalistiske produksjonsmåtenes allmenne bevegelseslover.) Det synes innlysende at de økonomiske konjunktursyklusene som har gjentatt seg mer enn 20 ganger på verdensmarkedet for industriprodukter siden 1825, må være knyttet til systemets indre motsigelser. Like opplagt er det at det samme må være tilfelle for de lange bølgene i den kapitalistiske utviklingen, som har gjentatt seg minst syv ganger i løpet av samme periode.

Vi vil si oss helt ut enige i det argument at en slik teori ikke bare må være empirisk verifiserbar og falsifiserbar for å være vitenskapelig. Den må også kontinuerlig prøves og etterprøves i lys av nye, lange bølger, så vel som i lys av de nye data som dukker opp om de tidligere. Men det er en grunnleggende forskjell mellom det å etablere statistiske korrelasjoner og det å påvise kausale sammenhenger.

ÅRSAKER TIL LANGE BØLGER

La oss ta to eksempler. Gerhard Mensch har gitt argumenter som etter vår oppfatning er overbevisende, for at basisinnovasjoner i industrien generelt opptre antisyklisk, dvs. i motfase til konjunktorene, under kapitalismen. La oss se på listen hans over basisinnovasjoner i første halvdel av det 20. århundret som hadde en forholdsvis lang tidsforsinkelse mellom oppdagelse og innovasjon. Vi ser bort fra om denne listen er uttømmende eller ikke. Det viser seg da at ikke mindre enn 29 av 41 slike innovasjoner fant sted under en depressiv lang bølge. (For å komme fram til dette tallet, skiller vi for perioden 1940-45 mellom USA, der den langbølgede oppgangen startet i 1940, og Europa, der den først startet i 1948). En slik grad av korrelasjon er høy nok til at vi kan utlede en generell lov av den - en lov som tilfeldigvis stemmer bra med marxistisk konjunkturteori. Men den tilbyr ingen forklaring på hvorfor og hvordan et slikt vendepunkt mellom en lang depresjon og en lang oppgangsperiode kommer i stand.

Faktisk ville den motsi seg selv på en paradoksal måte dersom den gjorde krav på å kunne tilby en slik forklaring. For dersom innovasjoner er antisykliske, kan de ihvertfall ikke på kort sikt framskynde en grunnleggende vending fra en langvarig nedgang til en langvarig oppgang. At en mengde innovasjoner ble gjort i 1930 eller 1935 kan ikke forklare hvorfor den lange nedgangsperioden tok slutt først i 1948 i Europa og Japan (i 1940 i Nord-Amerika). Det er tilstrekkelig å legge merke til at de samlede investeringer i hovedsak forble konstante i USA gjennom hele 30-åra for å forstå at de innovasjonene som Mensch

nevner, ikke i seg selv fremskyndet den grunnleggende vendingen.

Tanken om at innovasjoner mer eller mindre automatisk skaper en vekstpreget lang bølge, dersom de bare er tilstrekkelig omfattende og virkningsfulle, er helt og holdent misvisende. Innovasjoner i stor skala skaper bare en lang bølge med stabil og tiltakende vekst hvis det samtidig foregår en betydelig utvidelse av markedet og skapes en vekstrate som fører til et høyt sysselsettingsnivå. Men innovasjoner kan føre til økt arbeidsløshet og derved til et stagnerende marked for forbruksvarer og en stagnasjon i totale investeringer. Ifølge David Foster kan en datamaskin som det tar 350 årsverk å produsere, erstatte 4 000 årsverk i tjenesteytende næringer³. Alt annet uforandret, vil slike typer innovasjoner åpenbart ikke føre til et stabilt høyt nivå i den økonomiske veksten.

PENGEMESSIGE OG PSYKOLOGISKE FAKTORER

Det samme gjelder for alle de varianter av teorier om lange bølger som framhever faktorer av pengemessig og psykologisk art ("det generelle økonomiske klima"), som for eksempel teoriene som er knyttet til Cassels gull-hypotese eller til Dupriez' generasjonsbegrep (en generasjon som er for ettergivende med hensyn på kredittutvidelse, sies regelmessig å bli etterfulgt av en generasjon som er for forsiktig med kreditt). Igjen synes empirisk bevismateriale å bekrefte en ugjendrivelig samvariasjon. Synkende priser dominerer så vel i nedgangstida 1873-93 som i perioden 1913-39. Til tross for at det tilsynelatende er annerledes, dominerer de synkende prisene også den nåværende lange bølge (dette gjelder priser målt i gull, og ikke i stadig nedskrevne papirvalutaer). Omvendt dominerer stigende priser de vekstpregede lange bølgene i 1848-73, 1893-1913 og 1940(48)-1970. Raske forandringer i holdninger hos regjeringer og sentralbanker, forårsaket av generelle endringer i borgerlig "folkemening", har åpenbart påvirket disse vendepunktene. Det samme har objektive fenomener som plutselige stigninger og fall i gullverdien (arbeidsproduktiviteten i gullgruvedriften).

Det synes klart at disse endringene mer er følger av enn årsaker til at systemet som helhet beveger seg mot raskere eller langsommere vekst. Det er ikke fordi den (borgerlige) offentligheten blir preget av pessimisme at veksten blir langsommere. Det er fordi symptomene på at veksten synker får kapitalistene til å bli mer pessimistiske med henblikk på sine egne muligheter, og regjeringene plutselig satser alt for "å bekjempe inflasjonen". Slik handlet de ikke så lenge veksten holdt seg oppe.

Enda riktigere: inflasjonen kunne forbli "svak" og se ut til å bli "holdt i tømme", nettopp fordi veksten var jevn og så ut til å være selv-reproduserende, og slik var det fordi virkelig merverdi var drivstoffet for kapitalakkumulasjonen. Inflasjonen kom "ut av kontroll", ble "kumulativ" og ernærte seg på "forventninger" nettopp fordi veksten *var* redusert. Større og større deler av storkonsernenes investeringer måtte finansieres gjennom en utvidelse av kreditten i stedet for gjennom akkumulasjonen av virkelig merverdi. Samtidig ble det også nødvendig å finansiere en økende andel av forbruket gjennom kreditt, det vil si inflasjon⁴.

Profittforventningene som styrer investeringene, er ikke bare spekulative. De er framfor alt (men ikke utelukkende) en funksjon av *tidligere og nåværende realisering av profitt*, og av svingninger i den gjennomsnittlige profittraten. "Generasjonssyklusen" kan således ikke forklare de sentrale vendepunkter i den kapitalistiske økonomis historie, selv om den utvilsomt er korrelert med de lange bølgene⁵.

SVINGNINGER I PROFITRATEN

Like sterkt som vi generelt avviser enhver "monokausal" forklaring på konjunkturbølger, like sterkt vil vi avvise enhver monokausal forklaring på rekkefølgen av lange bølger i den kapitalistiske utviklingen. Det er nødvendig å framheve mangelen på symmetri mellom vendepunktet der en lang oppgangsbølge går over i en langvarig nedgang, og vendepunktet der en lang nedgangsperiode går over i en lang vekstpreget bølge⁶. Dessuten tror vi at de vekstpregede lange bølgene skyldes et samspill mellom mange, delvis uavhengige variable som fører til et plutselig, sterkt oppsving i den gjennomsnittlige profittraten og en rask ekspansjon på verdensmarkedet.

Fordelen med å oppfatte svingningen i den gjennomsnittlige profittraten som den viktigste årsaken bak serien av lange bølger, ligger i det faktum at det tross alt er profitten som får systemet til å tikke og gå. Samtidig er profittraten under kapitalismen et fremragende syntetisk mål for systemets totale prestasjon, basert på dets egen logikk. Å se de langsiktige svingningene i den gjennomsnittlige profittraten som hovedårsaken til de lange bølgene i den kapitalistiske utviklingen er derfor ikke det samme som å erstatte en monokausal forklaring med en annen. Det er snarere en måte å finne fram til en årsak som er bestemt av et tilstrekkelig antall faktorer - delvis innbyrdes avhengige, men delvis uavhengige av hverandre - slik at den gjenspeiler systemets virkemåte eller *modus operandi*. Samtidig er profittraten tilstrekkelig nær systemets

hjerter til at den kan få en til å forstå hvorfor endringer i akkurat *den* faktoren kan framskynde en forandring i den måten som systemet som helhet vokser eller ikke vokser på.

VENDEPUNKTER I LANGE BØLGER FRA DEPRESJON TIL OPPGANGSTIDER

Når vi forsøker å demonstrere at langsiktige svingninger i den gjennomsnittlige profittrenten bestemmer de lange bølgene i den kapitalistiske utviklingen, kan vi også løse et parallelt problem som forblir en gåte for mange "modellbyggere". Vi tenker her på den i hovedsak avgjørende effekt av ytre faktorer (kriger, revolusjoner, kontrarevolusjoner, resultat av skjerpede klassekonflikter) på vendepunktet fra en depressiv til en ekspansiv lang bølge.

Det ville virkelig være vanskelig å late som om den annen verdenskrig og den påfølgende kalde krigen ikke hadde noe som helst å gjøre med oppgangsperioden 1948-68 i Vest-Europa og Japan. På samme måte ville det være vanskelig å benekte den opplagte sammenhengen mellom revolusjonen i 1848 eller imperialismens utfoldelse i stor skala etter 1893 på den ene siden, og de påfølgende lange oppgangsbølgene som fulgte disse vendepunktene, på den andre.

I bunn og grunn er det to måter hvorved disse ytre faktorene lykkes i å framskynde lange bølger med en ekspansiv grunntone i den kapitalistiske utviklingen ved sin effekt på svingningene i den gjennomsnittlige profittrenten.

Den borgerlige revolusjonen i 1848, oppdagelsen av de kjempemessige gullfeltene i California (1848) og Transvaal (1893), innebærer, sett med henblikk på det kapitalistiske systemets samlede virkemåte, en plutselig utvidelse av verdensmarkedet som ikke stammer direkte fra tidligere sykler med utvidet produksjon. Med et moteuttrykk kan vi si at det er som om systemet så og si slynges inn i en større ramme som følge av et "system-sjokk". Dette fører til en økning av tempoet i akkumulasjonen av kapital.

På samme måte innebærer fascismen, den annen verdenskrig og den kalde krigen en plutselig og skarp økning i merverdiraten som bare kan forklare ved at avgjørende episoder i klassekampen førte til klimaks i arbeiderklassens historiske nederlag. En plutselig økning i utbytningsraten var et resultat ikke først og fremst av kapitalakkumulasjonens indre logikk i de tidligere konjunkturere, men av en radikal forandring i de generelle sosipolitiske omgivelser som systemet opererer i (ødeleggelse

av fagforeninger, fjerningen av det borgerlige demokratiet, atomiseringen av arbeiderklassen, umuligheten av et kollektivt salg av arbeidskraft osv.) En slik økning kan, dersom den får og kan holde et skikkelig sig, reversere radikalt den gjennomsnittlige profitttraten tendens til å falle. Derved kan den starte opp en langsiktig oppgang i denne raten, og på samme måte skape en langsiktig oppgang i kapitalakkumulasjonen, det vil si i den økonomiske veksten.

Radikale forandringer i de omgivelser som kapitalismen opererer i, er selvsagt ikke tilstrekkelig til å sette igang en langvarig økning i den økonomiske vekstraten (det vil si en langvarig nøytralisering av de faktorer som fører til et fall i den gjennomsnittlige profitttraten). De må opptre i kombinasjon med en serie av parallelle tendenser som er interne for systemet, for å føre til et slikt resultat. Vi har i andre sammenhenger undersøkt hvordan denne kombinasjonen virker i praksis, og vi vil ikke vende tilbake til dette problemet her. Vi vil bare understreke at alle disse interne faktorene likevel ikke ville begynne å virke dersom de ikke fikk et begynnende puff fra ytre krefter.

Resultatet av betydningsfulle klassekamper - like så mye som resultatet av store konkurransekamper på verdensmarkedet, rivalisering mellom imperialistiske makter og lignende - er på ingen måte forutbestemt av det gitte nivået i kapitalakkumulasjonen i marxistisk analyse. I motsatt fall ville det være liten vits i å involvere seg i arbeiderklassens organisasjoner og arbeiderklassepolitikk. Da ville bare en fullstendig fatalistisk determinisme kunne forsvares.

OVERGANGEN FRA OPPGANGSPERIODE TIL DEPRESJON OG DEN FALLENDE PROFITTRATEN

La oss ta opp bare en innvending. Det er mulig å forsvare på en overbevisende måte den posisjon at for Marx er *ikke* lønnsnivået bestemt av noefysiologisk minimum som lønningene er forutsatt å synke til. I stedet er det bestemt av kapitalakkumulasjonens opp- og nedturen på den ene siden (og dens motsetning - opp- og nedturene til den *konjunkturrelle* reservearmeen), og av den *strukturelle* reservearmeen på den andre (det gitte historiske nivå i industrialiseringen). Men dette er bare riktig dersom en ser på den kapitalistiske produksjonsmåten som helhet, eller, riktignok, som en *rent kapitalistisk* totalitet.

I virkeligheten framtrer imidlertid kapitalen, (ja, den *må* fremtre) som "mange kapitaler" som igjen er strukturert i borgerlige (nasjonal)stater. Konkurranse mellom disse "mange kapitalene" og de borgerlige statene, fører til en internasjonal oppdeling

av arbeidsmarkedet, det vil si en *relativ internasjonal immobilisering av arbeidskrafta*. Dette følger også av behovet for å skape relativt stabile kapitalistiske klasseforhold (ved å holde klassekampen under det nivå som systemet maksimalt kan leve med). Dette forklarer hvorfor reallønningene kan stige i industrialiserte land under betingelse av stigende akkumulasjon av kapital, når etterspørselen etter varen arbeidskraft overstiger tilbudet på det nasjonale arbeidsmarkedet, mens det samtidig finnes enorme ubrukte reserver av arbeidskraft i underutviklede land.

Internasjonale inn- og utvandring av arbeidere i stor skala følger riktignok de vekstpregede lange bølgene gjennom hele kapitalismens historie. Det forklarer hvorfor oppgangsperiodene kan vare lenge og reproducere seg selv i 20 - 25 år, uten at lønningene går gjennom taket, altså uten at det skjer katastrofale reduksjoner i merverdiraten. Den "nasjonale" reservearmeen blir jevnlig supplert ved slik innvandring. Denne kan imidlertid ikke overskride et visst punkt så lenge arbeidsmarkedet er oppdelt i nasjonale markeder, og det gjenstår kjempemessige barrierer mot ubegrenset mobilitet av arbeidskraft over landegrensene. Og det er årsaken til at det mot slutten av en lang oppgangsperiode ofte inntreffer en stagnasjonsfase eller til og med en viss nedgang i merverdiraten, eller ihvertfall en reduksjon i veksttakten, som ikke tillater denne vekstøkningen en fortsatt nøytralisering av de kreftene som tvinger fram et fall i den gjennomsnittlige profittraten.

Nettopp denne fasen i de lange bølgene betegnes ofte som en fase med "profittklemme" ("profit squeeze"). Mange forfattere har dessuten forvekslet den med den synkende profittraten. For Marx og marxister er imidlertid dette to helt forskjellige begreper. Bare ricardianere og ny-ricardianere er tilbøyelige til å oppfatte disse begrepene som identiske. Det skyldes at de totalt fjerner svingningene i kapitalens organiske sammensetning fra sine regnestykker. Dermed gjør de profittraten til en ren funksjon av det gjennomsnittlige lønnsnivået.

For Marx derimot, er profittrefallet *ikke* forårsaket av noen profittklemme, dvs. omtrentlig en hvilken som helst reduksjon i profittandelen av nasjonalinntekten. Det skyldes et fall i forholdet mellom profittmasse og total investert kapital, noe som igjen er en følge av en overproporsjonal økning i den andelen av kapitalen som brukes på maskineri og råmaterialer, i forhold til den delen som brukes på lønninger.

I denne betydningen er Marx' begrep om "profittraten", sammen med "merverdi", det mest spesifikt "marxistiske" av alle de

begreper som Marx bruker. Av nøyaktig samme grunn er det disse begrepene som oftest blir misforstått. "Profitttraten" er nøye knyttet til begrepet om kapitalens organiske sammensetning og dennes tendens til å stige over tid. Det betyr at begrepet er basert på antakelsen om at den teknologiske utviklingen i historisk målestokk er tilbøyelig til å være arbeidskraftbesparende⁷. Denne antakelsen henger igjen sammen med den funksjon som den teknologiske utviklingen må ha under kapitalismen. Den skal ikke bare skjære ned på produksjonskostnadene, men også øke profitten ved å gjøre tilgangen på arbeidskraft mer rikelig gjennom å gjenskape den industrielle reservearmeen. Denne antakelsen burde det ikke settes alvorlige spørsmålsteget ved i halv-automatiseringens, mikroprosessorens og robotismens tidsalder som har økt den permanente arbeidsløsheten i Vesten fra mindre enn 10 millioner til over 30 millioner i løpet av et tiår.

De assymetriske trekkene ved de to vendepunktene - det ene fra den lange oppgangsperioden til den lange depresjonen, og det andre fra den lange depresjonen til den lange oppgangsperioden - framtrer klarere i lys av denne bemerkningen. Gitt den organiske sammensetningens tendens til å stige over tid, og umuligheten av at merverdiraten kan stige uavbrutt i samme takt som kapitalens organiske sammensetning, blant annet på grunn av den nasjonale oppdeling av arbeidsmarkedene, så er det som er sant for de økonomiske konjunkturerne, også riktig for de lange bølgene. Den gjennomsnittlige profitttraten *vil* begynne å falle i den andre delen av den lange oppgangsperioden. Dette vil i sin tid føre til vendepunktet mellom oppgangstiden og en lang nedgangsperiode, av årsaker som ligger i selve kapitalens akkumulasjonsprosess.

En lang nedgangsperiode vil derimot ikke av seg selv frigjøre krefter som framskynder en ny lang oppgang. Slike krefter kan bare dukke opp som følge av systemsjokk som virker på kapitalens akkumulasjonsprosess, dvs. ytre krefter som virker på de allmenne omgivelser som kapitalens akkumulasjonsprosess utfolder seg innenfor. Dette leder igjen til den konklusjon at vendingen fra den lange nedgangsperioden til den lange oppgangstiden i bunn og grunn *ikke er forutbestemt*. Vendingen er avhengig av resultatet av pågående politiske og sosiale konflikter - klassekamper, konflikter mellom imperialistiske makter, kriger, revolusjoner, kontrarevolusjoner - et resultat som bare kan knyttes til kapitalens akkumulasjonsprosess i siste instans, og da bare svært indirekte. En slik kopling forutsetter videre at ulike tidsrom tas med i betraktningen. I en viss forstand er dette resultatet mye mer avhengig av hva som skjedde i de foregående lange bølgene enn det som skjer i den bølgen vi studerer. Det har sammenheng med at de "subjektive kreftene" som

virker inn på de aktuelle konfliktene, er blitt formet i tidligere historiske perioder.

I en slik forstand synes det unødig å spekulere over hvorvidt den nåværende lange nedgangsperioden i kapitalismen kan føre til en ny oppgangstid før slutten av dette århundret. Denne muligheten kan ikke avvises i teorien. *Hvis* arbeiderbevegelsen og de nasjonale frigjøringsbevegelsene lider nederlag (og da gjerne brutale nederlag) i alle de viktigste landene og i de viktigste konfliktene i det eller de neste tiår, *hvis* arbeiderne lar seg omdanne til droner, *hvis* enorme mengder av kapital og mennesker blir ødelagt av diktaturer og kriger (kapitalismens siste "tilpasning" kostet menneskeheten 100 millioner liv - den neste kan gjerne komme til å koste 500 millioner), så vil robotisme, solenergi, elektriske biler, Huxleys *Vidunderlige nye verden* og noen få andre "finesser" utvilsomt skape kapitalismens "fjerde tidsalder". Men den ville for oss fortonne seg mest som barbari, og omkostningene i form av sivilisasjonens tilbakegang og slaveri ville være skremmende. Det ville være å foretrekke om den nåværende lange bølge i kapitalismen forble den siste i historien - den som fører over til sosialisme i hele verden.

Oversatt av Knut H. Sørensen

NOTER

- 1) Se E. Mandel, "The heyday of neo-capitalism and its aftermath" i *Socialist Register*, 1964.
- 2) Paul Samuelson, "The world's economy at century's end", *The Japanese Economic Journal*, 10, March 1980, s. 20.
- 3) David Foster, *Innovation and Employment*, London, Pergamon 1980, s. 19-20.
- 4) Teknisk sett kan en bevise at en utvidelse av kreditten er inflasjonsdrivende dersom den øker raskere enn produksjonen.
- 5) Om mangelen på symmetri mellom vendepunktene, se Ernest Mandel, *Long Waves of Capitalist Development*, Cambridge University Press, 1980, s. 51-56.
- 6) Det er interessant å merke seg at under lange bølger med depressiv grunntone er det, selv om innovasjoner gjøres, ikke mulig å finansiere *store kumulative innovasjoner* (som gjør spredning av innovasjoner mulig), ikke på grunn av en "absolutt" knapphet på kapital, men fordi kapitalen ikke liker å ta så store sjanser under slike depressive lange bølger. I en nylig utkommet fransk rapport (skrevet av en bankier, en framtreddende statlig tjenestemann og et parlamentsmedlem) tillegges vanskelighetene ved å finansiere innovasjoner til "franskmenns tilbøyeligheter til å foretrekke å satse på in-

vesteringer i fast eiendom, mangelen på vilje til å gi seg i kast med ting, mer enn mangelen på ideer, mangelen på pragmatisme hos de nasjonale innovatører" (*Le Monde*, 4. april 1981). Men hvorfor dominerte ikke den samme atferden i 50- og 60-åra? Argumentasjonen er sirkulær.

- 7) *Economie et Statistique* (utgitt av det franske National Institute for Statistical and Economic Studies, November 1980, vol. 127), analyserer kapital/arbeid-forholdet i Frankrike.

ERNEST MANDEL

Seinkapitalismen

Den belgiske økonomen Ernest Mandel, som bl. a. har vært rådgiver for Fidel Castro, regnes som den ledende marxistiske teoretiker i dagens Vest-Europa. «Seinkapitalismen» er en videreføring av Lenins analyser og et standardverk for politisk interesserte.

Oversatt av Truls Wyller og Jørgen Sandemose.

GYLDENDAL

05-08432-7